

УДК 372.862

В. В. Стешенко,

доктор педагогічних наук, професор

(ДВНЗ “Донбаський державний педагогічний
університет”)

НАГАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ СЬОГОДЕННЯ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Постановка проблеми у загальному вигляді. У останні десятиріччя, як відомо, інтерес до трудового навчання суттєво зупинився не тільки в учнів і вчителів, а й у суспільства. Цьому сприяла зміна форм власності в державі, запровадження ринкової економіки, бурхливий розвиток комп'ютеризації, звернення промислового виробництва та затоварювання вітчизняного ринку імпортними виробами, захоплення населення й зокрема учнів професіями економіста, юриста чи програміста, стрімке падіння потреби в робітничих професіях і, як наслідок, їх престижу; відсутність гарантії працевлаштування за будь-якою спеціальністю, й найголовніше – нерозуміння в суспільстві ролі трудового виховання для психологічного та фізичного становлення кожного учня як вільної здорової особистості, здатної до активної продуктивної праці. Така ситуація вимагала зміни існуючої знаннево орієнтованої освітньої парадигми на особистісно орієнтовану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відповідно до нової освітньої парадигми вітчизняними вченими (В. Андрущенко, І. Бех, В. Бондар, Б. Гершунський, С. Гончаренко, І. Зязюн, М. Євтух В. Кремень, В. Луговий, Н. Ничкало та ін.) були означені загальні педагогічні проблеми, які слід вирішувати для модернізації системи освіти в Україні. У наукових доробка І. Волощука, Р. Гуревича, В. Гусєва, О. Коберника, В. Мадзігона, В. Сидоренка, Д. Тхоржевського, а також М. Корця, В. Кузьменка, Л. Оршанського, Н. Слюсаренко, В. Терещука, В. Тименка, С. Ткачука та ін. було визначено

проблеми, які передбачали модернізацію трудового виховання та навчання. На сьогодні (початок 20-х років XXI ст.) під впливом різних факторів деякі проблеми трудового навчання вирішено, але разом з цим загострилися деякі наявні та виникли нові, що й обумовило постановку мети статті.

Мета статті – визначити нагальні проблеми, які виникли на сьогодні в галузі трудового навчання учнів, та окреслити дієві шляхи їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Аналіз педагогічної літератури показав: результатом соціальних перетворень у державі стало те, що в 5-11-х класах на вивчення трудового навчання відводиться менше ніж 1,5 години на тиждень, в той час як у інших державах, за даними В. Мадзігона [3], на аналогічні предмети відводиться не менше двох, а то й чотирьох години. Окрім того, зміст навчального предмета, який становить основу освітньої галузі “Технології”, і є фактично єдиним її предметом у 5-9 класах, характеризується великим відсотком варіативної складової – більше, ніж 75% (з них 50% – це модулі варіативної складової та більше за 25% – вибіркові блоки для хлопчиків і дівчаток).

Інше тривожне явище було виявлено періодичною пресою. Так, проведене газетою “Комсомольська правда в Україні” соціологічне дослідження, результати якого представлені на сайті kp.ua [8], виявило не просто незадовільне, а навіть байдуже відношення сучасних учнів до трудового навчання. Так, з 729 опитаних 38,4% (!) респондентів висловилося за те, щоб трудове навчання було взагалі зняте з навчального плану разом з такими предметами, як співи та малювання. Ця цифра говорить сама за себе та вимагає відповідних дій як з боку Міністерства освіти та науки, так і з боку вчених-педагогів і вчителів.

Вивчення організації та здійснення трудового виховання, трудової (технологічної) підготовки учнів у вітчизняних школах і школах провідних економічно розвинених держав дало можливість нам визначити три основні фактори, які обумовлюють сучасний стан трудового навчання, а відтак і освітньої галузі “Технології”. Перший – локальний: загублена за роки

незалежності стара та не створена нова матеріальна база трудового навчання. Другий – системний: байдуже відношення педагогічної громадськості до трудового виховання учнівської молоді (навіть, можна сказати, про його відсутність); третій – глобальний: формування загальноєвропейського освітнього простору та стрімкий розвиток світової науки й техніки; четвертий – надсистемний: падіння пізнавального інтересу в учнів до трудової діяльності взагалі та до трудового навчання зокрема.

Щодо першого фактора спостереження показали, що в більшості шкіл до трудового навчання відносяться як до допоміжного (у кращому випадку розвивального) навчального предмета, без якого можна обійтися. Навіть попри необхідність, годин на трудове навчання в цих школах не додають, а на креслення, яке є органічною складовою технологічної освіти, не виділяють зовсім. Між тим, у Великобританії креслення хоч і внесене до варіативної частини навчальних планів, але викладається в усіх школах без винятку [6]. Мабуть, англійці краще розуміють роль графічної грамоти в розвитку особистісних якостей учнів (імовірно, того й економічні успіхи в них кращі). Окрім того, в загальноосвітньому предметі, яким є трудове навчання, варіативної складової змісту та ще й у обсязі 50% не може бути просто за визначенням, навіть якщо аналогічна ситуація зі змістом навчання характерна для деяких економічно розвинених країн.

Також слід відзначити, що матеріальна база з трудового навчання в деяких школах все ж таки не тільки збережена, а й поновлена. Там, де працюють ініціативні вчителі та відповідальні директори, трудове навчання знаходиться на належному рівні. Але як зобов'язати педагогічні колективи інших шкіл наслідувати цей приклад, коли в кожному окремому регіоні вони мають свої прерогативи й намагаються вирішувати свої меркантильні та дріб'язкові проблеми, замість суспільно значимих. Імовірно, щоб усунути цей фактор, необхідно мати відповідну державну програму, яка б не допускала “вільного” розподілу годин варіативної частини в школах та спрямовувала зусилля педагогічних колективів у вирішенні проблем

трудового виховання.

Щодо другого фактора слід вказати на те, що байдуже відношення педагогічної громадськості до трудового виховання учнівської молоді зумовлене, в основному, відсутністю для нього “виходу”, тобто відсутністю робочих місць за робітничими професіями. Однак аналіз переліку вакансій, які затребувані сьогодні на промислових і інших виробництвах, показує, що на роботу запрошуються не тільки технічно грамотні висококваліфіковані (компетентні) робітники, а й фахівці середньої та навіть вищої ланки, які володіють політехнічними вміннями та навичками. Але сучасна молодь не здатна до такої технічно складної професійної діяльності, так як не володіє необхідними трудовими якостями чи компетенціями. Про це свідчать численні дослідження вчених і нарікання менеджерів підприємств. У результаті трудове становлення для більшості випускників шкіл виявляється недостатньо вдалим і складним. Причиною цього є все те ж байдуже чи невідповідне відношення до трудового навчання в більшості шкіл.

Разом з цим, як показує практика, на покращення стану трудового виховання в школі спрямовані титанічні зусилля окремих учителів і ще більш окремих директорів, наявні дидактичні та методичні розробки вчених-педагогів, запровадження проектно-технологічної системи в трудове навчання й таке інше. Однак повне та результативне усунення цього фактора можливе лише при зміні відношення до трудового виховання як усього нашого суспільства, так і педагогічної громадськості. Формальне вирішення проблем, як відомо, бажаного результату не дає. Прикладом цього є розроблений у 2010 році групою провідних науковців проект Концепції технологічної освіти в Україні, спрямований на розкриття механізму організації та здійснення навчального процесу з трудового виховання й не затверджений на сьогодні. Причому, цей Проект розроблявся під заданий Міністерством освіти і науки підхід до змісту трудового навчання, хоча мало б бути навпаки: вчені повинні були розробити, апробувати, а потім представити до Міністерства свої розробки. Виявляється, що функціонери

знають більше, ніж учені.

Щодо усунення третього, глобального фактора щодо формування загальноєвропейського освітнього простору, то слід відзначити про те, що, незважаючи на економічні успіхи країн Євросоюзу, наш вітчизняний підхід до формування змісту трудового навчання має бути пріоритетним не лише для нас, а й для інших держав. Адже на ґрунтовних наукових основах зміст і процес трудового виховання розроблявся тільки в країнах пострадянського простору, в Японії (яка, як відомо, має своє специфічне бачення вирішення практично всіх проблем) та в деяких інших країнах. Про це свідчать наукові публікації, які достатньо широко висвітлені й на сторінках журналу “Трудова підготовка в сучасній школі”.

Зокрема, у праці вітчизняних учених-педагогів в основу продуктивного трудового навчання запропоновано покласти структурні елементи трудового процесу (В. Мадзігон [4 та ін.]) чи структурні елементи виробничого процесу на промисловому (обслуговуючому) підприємстві (В. Стешенко [7]). Використання таких підходів при розробці змісту трудового навчання дозволило б створити самодостатній, дійсно загальноосвітній навчальний предмет, який би сприяв формуванню в учнів цілісного уявлення про виробничу культуру, накопичену нашою цивілізацією. Але, на жаль, усунення й цього фактора залежить від політичної волі та наукового світогляду працівників Міністерства.

Щодо третього фактора стрімкого розвитку світової науки й техніки то, незважаючи на глобальність, усунути його можуть самі вчителі без значних затрат. Адже врахування рівня розвитку науки та техніки є основним положенням загальнодидактичного принципу науковості та однією з дидактичних вимог до змісту трудового навчання. Грамотне й широке ознайомлення учнів з сучасними досягненнями науки та техніки сьогодні знову має стати незаперечним правилом для всіх учителів. Такими досягненнями, що на зломі століть були спричинені інформаційним вибухом, є не тільки створені потужні комп'ютери та розроблені технології

комп'ютерної обробки інформації, а й способи отримання нових матеріалів (пластики та композити), технічні засоби (3-D принтери тощо) та нові способи виготовлення виробів (нанотехнології, технології наплавлення тощо). Але оскільки будь-яка навчальна програма не може швидко реагувати на новації, то вчителю необхідно самому віднаходити інформацію про нові матеріали, техніку та технології й визначати час, методи та прийоми її використання на уроках. Можливості для цього в чинній програмі з трудового навчання [5] передбачені. Вони закладені в перших і третіх розділах різних блоків програми. Так, наприклад, під час вивчення в 5-му класі теми “Способи отримання деталей” учням доцільно повідомити про такі нові способи, які називаються ламінуванням чи спіканням, та продемонструвати їх застосування, а після цього плавно перейти до вивчення передбачених програмою способів обробки доступних матеріалів. У 7-му та 8-му класах слід більш докладно розглянути ці способи, схематично їх зобразити та розкрити основні принципи здійснення. Аналогічно слід діяти й у процесі вивчення тем “Знаряддя праці” та “Механізми і машини”: етап мотивації пізнавальної діяльності слід розпочинати з ознайомлення учнів з такими широко відомими знаряддями праці, як звичайні та нові 3-D принтери, які люди починають широко використовувати в побуті й виробництві.

Щодо усунення четвертого фактора слід вказати на те, що падіння інтересу в учнівської молоді до трудового навчання зумовлено ще й недостатньою майстерністю вчителів, які не завжди спираються на психолого-фізіологічні особливості учнів. Так, наприклад, забезпечити ознайомлення учнів з новими досягненнями науки та техніки на уроках трудового навчання не складно, необхідно тільки врахувати їх пізнавальні можливості та дійсно зацікавити. Відповідно до цього доцільно згадати потужний пізнавальний бум, яким була охоплена радянська молодь у період індустріалізації чи післявоєнної відбудови країни. Він зумовлений бурхливим розвитком машинно- та приладобудування, технологій важкої та легкої

промисловості, новими досягненнями науки й техніки (зокрема, переліт \ через Північний полюс, відкриття корисних копалин тощо). Він став потужною рушійною силою, яка посадила за парти все населення країни.

Оскільки учні, особливо підліткового віку, за своєю природою проявляють надзвичайно високий пізнавальний інтерес, у першу чергу, до нових досягнень науки та техніки, то інформація про нові досягнення (наприклад, виготовлення моделей на тих же 3-D принтерах) для більшості з них уже не є новиною. Однак, дуже часто знання, отримані учнями з Інтернету, залишаються на уроках трудового навчання не затребуваними. Причиною цього є те, що вчителі мало цікавляться технічними новинами й ще менше організують їх обговорення з учнями. У результаті пізнавальний інтерес учнів не знаходить підтримки та розвитку й спрямовується не на застосування знань про техніко-технологічні новації та створення за їх допомогою різноманітних виробів (тобто на трудове навчання), а на продукування все нових і нових програмних розробок (тобто на інформатику). Але хоч останнє і є надзвичайно важливим видом діяльності в сучасному суспільстві, все ж таки на уроках трудового навчання основна увага має бути спрямована на перетворювальну та “створювальну” діяльність. Таким чином, використання на уроках інформації про нові технічні досягнення дозволить учителю успішно впливати на мотиватори, які будуть сприяти залученню учнів до відповідної діяльності та формуванню в них пізнавального інтересу до навчальної теми чи предмета в цілому [1].

Висновки з дослідження та перспективи подальших пошуків. Таким чином, нагальними проблемами в галузі трудового навчання учнів, які виникли на початок двадцятих років нашого століття, необхідно визнати: недостатню увагу суспільства та педагогічної громадськості до процесів трудового виховання та навчання учнівської молоді; відсутність науково обґрунтованого та виваженого змісту трудового виховання та навчання учнів загальноосвітньої школи; необхідність дієвої реалізації вчителями на уроках загальнодидактичних принципів і, зокрема, принципу науковості; наявність в

учнів низького рівня інтересу до трудової діяльності взагалі та пізнавального інтересу до трудового навчання зокрема.

Шляхами вирішення цих проблем є:

по-перше, розробка та запровадження в практику дієвої державної програми розвитку трудового навчання в Україні та доопрацювання й затвердження проекту Концепції технологічної освіти; причому, це мають зробити науковці не швидко та для “галочки”, а відповідально й ґрунтовно;

по-друге, створення в країні широкомасштабної реклами важливості трудової діяльності з тим, щоб більшість батьків, директорів і вчителів шкіл усвідомили необхідність володіння учнями сучасною трудовою (технологічною) культурою та застосування різноманітних технічних новинок;

по-третє, забезпечення педагогічними колективами зростання інтересу дітей до науково-технічної діяльності різноманітними шляхами: починаючи від збільшення тижневих годин на трудове навчання за рахунок варіативної частини й запровадження вивчення всіма учнями креслення, розробки наукових основ змісту технологічної освіти та закінчуючи використанням загальнодидактичного принципу науковості, який обумовлює дієвий вплив на мотиватори, що формують в учнів пізнавальний інтерес до навчального матеріалу чи предмета “Трудове навчання” в цілому.

Подальші пошуки з дослідження мають бути спрямовані на обґрунтування необхідності розробки та затвердження державної програми й концепції технологічної освіти, визначення особливостей реалізації загальнодидактичних принципів, зокрема, науковості, в процесі трудового навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Енциклопедія освіти / акад. пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень. – К. : Юніком Інтер, 2008. – 1040 с.
2. Коберник О. Концепція технологічної освіти учнів загальноосвітніх

навчальних закладів України (проект) / О Коберник, В. Сидоренко // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2010. – №6. – С. 3-8.

3. Мадзігон В.М. Трудова підготовка і професійна освіта як інструмент формування компетентнісних характеристик старшокласників у зарубіжних країнах / В.М. Мадзігон // Старша школа зарубіжжя: організація та зміст освіти / Г.С. Єгоров, М.Ю. Красовицький, В.М. Мадзігон та ін.; за ред. О.І. Локшиної. – К. : СПД Богданова А. М., 2006. – 232 с.

4. Мадзігон В.М. Продуктивная педагогика: политехнические основы соединения обучения с производительным трудом / В.Н. Мадзігон. – К. : Педагогічна думка, 2007. – 358 с.

5. Навчальна програма з трудового навчання для загальноосвітніх навчальних закладів 5-9 класів / кер. творч. кол. В.К. Сидоренко // Трудова підготовка в сучасній школі. – 2012. – №9. – С. 2-29.

6. Павлова М.Б. Система подготовки молодежи к трудовой жизни в общеобразовательных школах Великобритании / М.Б. Павлова // Новые исследования в педагогических науках. – 1991. – Вып. 2 (58) – С. 23-26.

7. Стешенко В.В. Зміст трудового навчання (технологій) на наукову основу / В.В. Стешенко // Трудова підготовка в сучасній школі. – 2013. – №3. – С. 2-4.

8. Шестакова О. Напрасный труд: от каких уроков пора избавляться современной школе / О. Шестакова // Комсомольская правда в Украине. – 21 марта 2013. – С 13.